

Janez Švajncer

KNJIGE PREŠERNOVE DRUŽBE

PREŠERNOV KOLEDAR 1996

Knjiga PREŠERNOV KOLEDAR (236 str.), primerna za vse sloje in družinske člane: tiste, šele stopajoče v areno življenja, in one, profilirane, védoželjno izkušene. Je odsev časa, dosežkov in dogajanj na zemeljski obli. Je odkritje novosti in spoznanj na toriščih, na katerih človeštvo ustvarja, deluje, se medsebojno spoznava in utrjuje odnose z oznako zaupanja in sožitja.

Tine STIPLOVŠEK je avtor zapisa KOLEDAR ZA LETO 1996, kamor je uvrstil orientacijske podatke, da smo v prestopnem letu (mesec februar ima 29 dni), datumsko navede letne čase, dela proste praznike, premakljive ljudske in cerkvene praznike, legendo, pomen in nastop luninih men in njenih vplivov ter vidnost planetov in mrke v letu 1996. Koledarski del pestrijo različni primerki živali in ptic iz Živalskega vrta v Ljubljani.

Vojko VESEL je svoj razčlenjujoči sestavek, popestren slikovno, naslovil SO ZOOLOŠKI VRTOVI RES JEČA ZA ŽIVALI? Mnenja je, da neposreden stik z živalmi, ki je za mnoge mogoč le v takšni ustanovi (v zoološkem vrtu, op. p.), »naj bi naše goste navdal s spoznanjem, da so te živali, posebej pa primerki ogroženih vrst, našle v našem vrtu prijazno zatočišče«.

Uredništvu KOLEDARJA so v anketi na vprašanje: (KAJ JE) VREDNEJŠE OD DENARJA? odgovorili: Lidija ASTA, pisateljica (Pa vendar živijo marsikje po svetu prijetneje in veseleje ob manjših darovih, kot jih imajo v tej deželi), Tine HRIBAR, filozof (In četudi bodo papirnati denar, tako kot je ta nekoč spodrinil zlati ali srebrni denar, izrinile plačilne kartice, njegova posredniška vloga ne bo izginila), Jože MENCINGER, ekonomist (Za posameznika more biti marsikaj vrednejše od denarja, za ekonomista pa ni nič vrednejšega), Vitko MUSEK, psiholog (Za modernega človeka je denar že lep čas nekakšen prototip tovrstne materialne oziroma ekonomske vrednote), Alojzij ŠUŠTAR, nadškof (Denar je za marsikoga skušnjava za nepoštenost, goljufije in poneverbe, čemur smo vedno znova priča v javnem življenju), Saša VUGA, pisatelj (Ples okoli zlatega teleta je morda zabavna reč. Vendar – čeravno zlato, bo tele vekomaj ostalo tele).

Tita KOVAČ – ARTEMIS nas v potopisu GRČIJA, V KATERO SE VRAČAM popelje v sedmo tisočletje pred našim štetjem, ko je bila ta dežela že nasejlena, in na osnovi bogatih najdb pospremi rast civilizacije skozi neolitsko, minojsko,

mikensko, korintsko in atiško obdobje vse do novih časov mimo krajev in držav, ki so oblikovali evropsko misel. Popotovanje sklone z verzi Antona Aškerca v knjigi Akropolis in piramide.

Matjaž DERŽAJ je v rubriki Iz zgodovine prispeval sestavek o častitljivi obletnici z naslovom: STO LET POŠTE V LJUBLJANI. Poseže tja do rimskega cesarstva in med drugim omeni zabeležko kronistov, da je cesar Neron ob nekem uradnem potovanju potreboval zase in za svoje številno spremstvo kar petsto umetniško izdelanih štirikolesnikov, namenjenih prevozu najvišjih odličnikov in samega cesarja s spremstvom.

Ervin SORČ nas v prispevku Z VLAKOM SKOZI PODMORSKI TUNEL seznanja z zgodovinskim prikazom hitrostnih železniških rekordov, primerjaje jih z razvojem in izboljšavami v številnih evropskih državah. Vso pozornost namenja potovanju z Eurostarjem pod morskim dnom po predoru, ki so ga končali v šestih letih in je pri gradnji sodelovalo dvanajst tisoč delavcev.

Sandi SITAR objavlja zanimiv intervju z Milo Kačičevo, igralko in pesnico: ŽELELA SEM IGRATI. Intervjuvanka je odigrala sto vlog na štiri tisoč predstavah, nastopila v petindvajsetih filmih in stalno sodelovala na radiu in televiziji. O pisanju pesmi je dejala, da je pesnila le zaradi nuje po izpovedovanju. V KOLEDARJU so objavljene njene pesmi: MOJ SVET, ZA OKNI, POLNOČ, DOMOVINA, ME ČAKAŠ, LJUBEZNI, MISLI in MOŠKI.

Posebna rubrika predstavlja avtorje letošnje knjižne zbirke Prešernove družbe.

V rubriki Kulinarika Boris KUHAR v prispevku VSAK GUDEK IMA SVOJ UDEK analitično piše o kulinarčni dediščini Slovenije. Pri tem izhaja iz postavke, da je kulinarika Slovenije kuhinja regij, da je nad trideset takih kulinarčnih območij in več kot tisoč samosvojih jedi.

Jelena SITAR in Igor CVETKO pisno in grafično predstavljata prilogo za šolarje s koledarjem skozi vse leto pod geslom: PREŽIVIMO LETO USTVARJALNO, ZDRAVO IN ZANIMIVO.

Vlado MAJNIK je v sestavku KAJ NAM BO PRINESLO LETO 1996 segel na področje astrologije – »napovedovanja iz zvezd«, PREŠERNOV KOLEDAR pa objavlja celoletne horoskope, v katerih bo vsakdo našel tudi kaj koristnega zase.

Jože PETELIN je precej strani pod naslovom ENIGMATIKA namenil ljubiteljem križank, rebusov, anagramov in drugih ožemalcev možganov.

Rubrika UTRINEK IZ ŽIVLJENJA PREŠERNOVE DRUŽBE je popolnena s pogovoroma s sodelavkama in poverjenicama, gospema Marijo LAVŠ in Metko LEDINEK.

Uredništvo je podjetjem in posameznikom za prispevke izreklo zahvalo v sporočilu: POKROVITELJI PREŠERNOVE DRUŽBE 1995.

Vsebinsko in slikovno bogati KOLEDAR je uredil Sandi Sitar, tehnično uredila in opremila Edita Kobe. Predsednik Prešernove družbe Ciril Zlobec, direktor Matjaž Bizjak. Natisnila DELO – Tiskarna.

DR. IVA CURK

STO ZGODB ARHEOLOŠKIH SPOMENIKOV V SLOVENIJI

Redna knjiga Prešernove zbirke dr. Ive CURK Sto zgodb arheoloških spomenikov v Sloveniji je dragocen pripomoček sedanjemu rodu in tudi zanamcem, da поблиže spoznajo preteklost zaselkov, vasi, trgov in mest, kjer prebivajo. Njim so ustregli arheologi iz Zavoda za spomeniško varstvo pa restavradorji, arhitekti in

drugi strokovnjaki, z namenom ohraniti nekdanjost kolikor mogoče v prvotni obliki in podobi.

Uvodno premišljanje v knjigi vsebuje sporočilo o predstavljenih zgodbah, da ne govore o arheologiji in zgodovinski izpovedi arheoloških spomenikov, marveč govore predvsem o varstvu spomenikov in o ljudeh, ki si prizadevajo določeno vrsto spomenikov ohraniti znanosti in kasnejšim rodovom. Beseda je o nepremičninah in terenskih delih, upošteva našo ustaljeno prakso, čeprav meja med delom ljudi v zavodih in drugje v arheološki stroki nikoli ni povsem ostro zarisana.

Avtorica I. Curk v uvodu omenja, da Zgodbe ne povzemajo sistematično arheoloških obdobij in niso enakomerno razporejene po bogatih najdiščih naše dežele. Tudi ne govori o mnogih nadvse pomembnih najdiščih in celo o nekaterih nadvse pomembnih varstvenih posegih. Skuša pa vendarle predstaviti celotno paleto konservatorskega dela in vrsto nepričakovanih obratov in zapletov, ki ga spremljajo in povzročajo, da je to delo zahtevno, a hkrati tudi tako mikavno.

Iz predstavljenih in strokovno obravnavanih krajev sem povzel predvsem stvari, ki bodo zanimive za vsakogar, komur je vsaj malo mar, da ohranimo bistvene posebnosti davnine in da spoznamo napore arheologov in drugih varuhov pričevanj iz davnine.

V *Piranu* je arheološka ekipa, potem ko je kopala v jugovzhodnem vogalu ladje in ob slavoloku stolnice sv. Jurija, s podatki in dokazi potrdila, da je stala tudi na tej vzpetini prva naselbina že globoko v železni dobi in da so stale stavbe tudi v bizantinskem obdobju. – *Ajdovščina* je bila v rimskem času pomembno naselje. Zdaj je ob mestni tržnici na ogled za steklom del temeljnega zidovja kopališča, del napisa in okrašenega rimskega stebra. – *Ajdovski gradec* je bil del že v železni dobi utrjenega naselbinskega območja, in malone dva tisoč let pozneje so se na njem v zgodnjem srednjem veku že kadile železarske peči. – Na *Blejski otok* so priveslali ljudje že v prazgodovinskih dobah, v zgodnjem srednjem veku, v času Prešernove Bogomile pa so tu polagali ljudi k poslednjemu počitku. – V *Kranju* se je arheološko izkazalo, da je srednjeveško obzidje še vedno slonelo na obzidjih iz zgodnjega srednjega veka in iz rimske dobe.

Zvemo, da je bilo prvo zgodovinsko zidovje vezano z glinenimi vezivi, oblepljeno z ilovico in utrjeno z lesenimi sohami. V arheoloških plasteh podzemskih jam so še skriti drobci iz bronaste in železne dobe, dokazi ognjišč, ki so grela in pomagala pri delu mnogim rodovom, da so se vedno spet vračali pod jamski svod.

Danes se *Ljubljana* ponaša z devetstotimi sodobno izkopanimi grobnimi enotami iz rimskega časa, ki služijo za številne razlage rimske dobe doma in na tujem. Ponaša se tudi z rimskim zidom na *Mirju*, po izvedbi načrta pa je vse do naše dobe ohranjeno tkivo južnega mestnega obzidja starorimske Emone. – V *Dravljah* so arheologi odkrili izjemno zanimivo grobišče iz časa selitve ljudstev iz 5. in 6. stol. in razne Gotom lastne posebnosti med pridatki in v načinu noše. – *Ig* in njegova okolica sta najdišče ene najbolj samosvojih skupin rimskih napisnih kamnov in reliefov v Vzhodnih Alpah. – *Stiško* železnodobno gradišče in pripadajoče gomile so dobile prve razlage v ljudskih pripovedkah, ki jih je zapisal pisatelj Josip Jurčič, doma na bližnji Muljavi. – Najdbe z *Vač*, od njih so nekatere tudi v tujih muzejih, so omenjene v pomembnih strokovnih razpravah, največkrat pa ravno znamenita bronasta vedrica – situla. – V *Šempetru* v Savinjski dolini so raziskali člene večjega podeželskega grobišča z velikimi okrašenimi marmornimi grobnicami iz 1.–3. stol. naše ere. – V *Črnlci* so arheologi našli sledi več grobnih pridatkov iz lončenine in porčnjene z grafitom, steklenih skodelic in ruševine iz kamnja zložene okrogle grobnice. – Gradivo z *Medvedjeka* na Dolenjskem so še enkrat, kot že večkrat drugo

gradivo iz naših krajev, zaradi zanimivosti brezplačno konservirali, sestavili in utrdili v arheoloških laboratorijih osrednjega muzeja v nemškem Mainzu.

Naše cerkve so zgodovinske knjige o preteklosti naših naselij... Arheologi so 1969. leta začeli sodelovati z Geološkim zavodom in prvič na Slovenskem uporabili elektromagnetno merjenje upornosti tal... Prvo načrtno zgrajeno cestno omrežje, tako urejeno, da je omogočalo vozni promet, so po naših krajih speljali Rimljani... – Na Spodnji Hajdini je verjetno najstarejši mitrej, ki so ga v drugi polovici 2. stoletja zgradili na Ptuju in hkrati tudi v srednjeevropskih pokrajinah. – V *Hruševici* so mladi raziskovalci o arheologiji izvedeli nekaj, česar niso slutili, da je to stroka potrpežljivosti in skrbnega zbiranja mnogih neuglednih podatkov.

V *Stični* so v minulih desetletjih pri izkopavanjih sodelovali tudi mnogi ugledni tuji arheologi in vsi so prijateljsko drugovali z vaščani. Študentom tistih let so bila dela v Stični šola, kakršnih je bilo med 1967 in 1974 v Evropi malo.

V sklepnem delu te poučne in zanimive knjige ugledna znanstvenica pritrjuje znanemu dejstvu, da naše spomeniško varstvo sodi med dejavnosti, kjer smo na Slovenskem hodili vstric s svetom.

VLADO PETERŠIČ: POKVARJENKA

Roman POKVARJENKA ni le zgodba iz bližnje preteklosti v naših krajih, je mnogo več in vredno daljšega postanka in razmišljanja. Semkaj sodijo vprašanja, ki še čakajo na ustrezne odgovore in zadevajo splet moralno etičnih norm pravne smeri glede porazdelitve krivde med spoloma. Ali naj ženska, v tem primeru dekle, zares sama nosi vse posledice storjenega detomora, moški pa ostane v zavetju, v senci, čeprav je bil udeležen pri spočetju otroka.

Pisatelj V. PETERSIČA je pritegnila beležka v dnevnem časniku, da je v enem izmed pohorskih hotelov na podstrešju za širokim dimnikom čisto sama rodila sedemnajstletna gostinska vajenka in takoj po porodu otroka zadušila. Na smetišču najdeno trupelce je bilo zavito v prt omenjenega hotela, in tako so odkrili domnevno storilko, na katero poprej nihče ni pomislil, ker je spretno skrivala nosečnost. V pisatelju je ta beležka sprožila literarno vzmet tako zelo, da ni odšel brezbrizno mimo. Zamikalo ga je spoznati v časniku omenjeno dekle in vzgibe, ki so jo popeljali do tega koraka, da se je odločila za usodno dejanje. Z notranjo umetniško močjo ji je sledil na njeni življenjski poti in jo pospremil po vseh postajah, da bi tako poiskal vzroke in objektivno razčlenil posledice vsega dogajanja.

Osrednjo vlogo je namenil njej, prizadeti Kristini, in ji s tem omogočil, da pripoveduje v prvi osebi o sebi in okolju, o vsem, kar se ji je zdelo potrebno sporočiti in je najbolj občuteno doživela in doživljala. Samostojnost ji bo namreč najboljša potrditev in priznanje lastne identitete, brez tujega posega in vpliva oziroma nasilne prekinitve pripovedi, kadar bo zadobila elemente intimnosti: iskrene izpovedi. Sam pisatelj je ostal samo kot opazovalec, poslušalec in zapisovalec vsega verjetnega in blizu resnice. To mu je v dobršni meri uspelo, saj »ni speljal struge v drugo smer in ni uveljavil svojega jaza in se postavil nadnjo v vzvišeni pozi in nezmotljivi razsodbi glede njenih trditev. Zategadelj nikjer ni zaslediti dvotirnosti in uhajanja na stransko pot, upoštevan je le dekletov prikaz situacije v logičnem časovnem zaporedju.

Kristina Lovrec je pripovedovalsko prepričljiva in ne zahaja v protislovja, da ji je mogoče verjeti in povedano brez dvoma in pomisleka sprejeti. Kot refren se ponavlja socialna neenakost nje in njene matere v primerjavi z drugimi vaščani – tukaj revščina, tam izobilje ali vsaj zagotovljena preskrbljenost – ni tudi bilo zane-

marljivo njeno rojstvo zunaj zakona. Oče je odšel čez mejo med zdomce, mati se je kot samohranilka pehala za »vsakdanji ljubi kruhek« že kar vredno pomilovanja zaradi težavnih in obupnih razmer v prostorih, preurejenih iz poprejšnje žitnice državnega posestva v stanovanje za delavce, kjer je bivala s svojima sestrama. S petnajstimi leti je začela opravljati krave in o življenju je bore malo vedela. Sama nikamor ni smela, na presenečenje vseh pa je s sedemnajstimi leti zanosila, rodila Kristino in ostala sama z njo, ker je njen fant odšel nekam v Nemčijo. Ko je bilo Kristini šest let, se je pojavil, mati pa ji je prigovarjala, da je to njen ata, ki ji je, da bi jo spravil v dobro voljo, z obema rokama ponujal čudovit kožušček; tega je potem nosila, dokler ji ni bil že mnogo premajhen.

Od srečanja z očetom, ki je ostal z materjo, se je Kristini najbolj vtisnilo v spomin njegovo prvo pismo njeni materi. On se je zapil in mu je ona dajala denar »na posodo«, pismo pa je odkrila malo pred očetovo smrtjo, ko je bila že gostinska vajenka in je med materinim perilom stikala za denarjem. Ob prebiranju pisma jo je obšlo, da je oče tedaj gotovo bil v rožicah, ker je napisal tako lepo, ko da bi zares bil najsrečnejši človek na svetu. Pa se ji je kmalu posvetilo, da je on v pismih tvezil tisto, kar je kje prebral, njena mati pa »tega ni pogruntala«.

Neurejene domače razmere so uravnale dekletovo početje. Pisatelj o tem ne razglablja in ne razsoja, ali je ravnala pravilno ali zgrešeno, le vseskozi si je prizadeval, da ne prezre ničesar, kar bi ohranilo torzo in ga odvrnilo od popolne predstavitve Kristinine poti od samega začetka do usodne ure, ko ni več razsojala stvarno in preudarno in je storila usodno dejanje.

Nečesa se vendarle ni otrešel in mu je težilo misli. Namreč to njeno razpoloženje je mejilo zdaj na stoičnost zdaj na naivnost, menjaje se iz trenutka v trenutek, v zapletenih in vnaprej načrtovanih primerih, da ji naškodi, kakor je to speljala njena sostanovalka v sobi. Ona se je rada sklicevala na njuno prijateljstvo, ki da je za večno skovano in ga nihče ne razdre, a ji je spretno nastavila zanko, da se je ujela in nič kriva postala tatica, kar je zatrdila gospodarju – lastniku gostišča, ki je pri preštevanju denarja opazil primanjkljaj. On je Kristini takoj odpovedal službeno razmerje in jo postavil na cesto. Spet drugič ji je storila krivico lastnica gostišča, ki je Kristino zalotila s svojim možem v postelji in se ji je on izgovoril, da ga je dekle »zapeljalo v greh«.

Z zgodbo o dekletu z dna socialne lestvice je pisatelj opozoril na silen in neogiben prepad, ki zeva med revnimi in premožnimi in se kaže na vseh ravneh v načinu življenja in zadovoljevanju osnovnih potreb. Opozoril pa je tudi na nekaj, kar ni lastno vsem, in sicer na lepoto, ki je je Kristina imela na pretek in je glede tega zasenčila svoje vrstnice in mnogo drugih deklet. Ponašala se je torej z nečim, ne pridobljenim s trudom, marveč darovanim v zibko in že kar kmalu v deklinstvu vabljivo željnim in poželjivim pogledom fantov in sploh moških. Začutila je dovtetnost za to obliko navezovanja stikov in se obotavljala le toliko časa, da jo je zmagala radovednost in se je prepustila objemu zapeljivca, ki ji je »s prelepimi besedami pihal na dušo«.

Povsod in venomer se je čutila pomembno in bila je prepričana o vsem, da mora tako biti in bo tako ostalo, ker je zapisano v zvezdah.

Drugačnost in spremembo je sprejela večinoma mirno in vdano, ni se pa tudi ubranila solz in krčevitega joka, ki ga je »zabelila s kletvicami«.

Pisatelj Vlado PETERŠIČ je usmeril svoj pogled v tisti sloj naših ljudi, ki je najštevilnejši in tipičen po vedenju, načinu življenja, čustvovanja in sprejemanja novosti, tudi izviren in prilagodljiv vsem mogočim in nemogočim položajem, četudi

marsikdaj rad prisluhne raznim razširjenim govoricam in ne upošteva dovolj lastno mnenje. Pripravljen je tudi to mnenje opustiti in se nadalje »obračati po vetru«, ne da bi si očital ali celo priznal, da je bil v zmoti in zapeljan.

PETER STOPAR: ŠTIRI

Ustavimo se pri podnaslovu, ki pritegne pozornost in opozori na novost v naši književnosti. Srečamo se namreč s pisateljem iz živalskega sveta, kar potrди sporočilo: *Mladinski roman – prvenec edinega piščočega psa na svetu, ki je s tem, da je prevzel gospodarjev psevdonim, oba rešil pogube, ljudem pa razodel smisel življenja.*

Razčlenitev o avtentičnosti pisatelja je takale: Peter STOPAR ni osebno ime, temveč kratica na novo olastninjenega podjetja, ki se pravilno piše s piko za vsako veliko črko in pomeni: Pišemo Eseje, Trivio, Ekspertize, Rebuse, Sonete, Tercine, Obscenosti, Pustolovščine, Anekdote, Romane.

ŠTIRI je »gospod« v naslovni vlogi romana, ali drugače povedano, pes s štrlečimi uhlji. Za odliko ali ne so mu štelí to, da je izhajal iz veččlanske družine in ostal sam z mamó, ker so njegove štiri bratce in sestrico kupili dobri ljudje, njega pa niso marali vzeti niti proti nagradi. Odbijala jih je njegova zunanost, ker je bil grd, nespreten in imel za nameček še povešene uhlje. Gotovo bi kdo pomislil, da ga je to silno prizadelo in pognalo v malodušje. Kje neki, dogodilo se je nasprotno: glavo in drobovje mu je napolnilo toliko dobre volje, da se je odločil za pisateljévanje. Lahko bi si izbral kak drug poklic, pa si je zabevskal, da ne in dalje o tem ni premišljal. Tudi ni ostal le pri bevskih, kar takoj je od besed presedlal k dejanju in bi že napisal prvi najlepši roman, a se ni hotel prenagliti, ker ni imel pri roki papirja. Saj bi pisal na tla – toda ljudje si ne gledajo pod noge, kam stopijo. Mar jim je, da pohodijo njegovo umetnino. Nak, tega jim ne dovoli.

Pazil je na svoj ugled in ni maral vpletati v načrte nikogar razen sebe. Čutil pa je, da je vse, ki so ga poznali, razjedala zavist in kako so samo pogledovali nanj in za njim. Védno in povsod so ga imeli na očeh. Se razume, slutili so, da on ni enak njim in zato si je rekel: – Mamino ljubezen si moram izbojevati tako, da jo osamim pred njimi. S tem je jemal v misli svoje bratce in sestrico, ki jih je mama kot njega spodbudno potiskala s smrčkom, ko so se postavljali na noge, jih drugega za drugim vlekla za rep, frčila po smrčku ali preteče ogrizla, a ljubeče je gledala samo njega. Na ugovore domišljavca z najbolj hlamudravimi ušesi se ni zmenil, in to mu je še bolj utrdilo prepričanje, da je izjema med njimi.

O sebi je imel vseskozi najboljše mnenje, da je pametnejši od sestrice, urnejši od bratcev in lepši od zagovedneža, ki se je kar naprej občudoval pred ogledalom. Spoznal je tudi, da ga niti mamina naklonjenost ni več navduševala, saj je že znal ločiti ljubezen od usmiljenja, ljubkost od lepote, brihtnost od pameti in hitrost od moči. Dejal si je še, da se bo izobraževal po hitrem postopku tako, da bo bral debele knjige in hodil v Narodni dom k telovadbi in k Urški na plesne tečaje.

Reševal je inteligenčne teste, polnil križanke, bral klasike in se občasno preizkušal v pesnjenju. O tem je samokritično menil: – Rime mi niso delale preglavic, le motivi so bili nekoliko nedoživetí, ampak, lepo vas prosim, saj ne morete pričakovati že kar mojstrovín od tako mladega psa.

V nadaljnjem izobraževanju se je posvetil čisti filozofiji in upal, da se bo prav na tem področju najbolj izkazal. Ob tem ni zanemaril drugih dejavnosti, kot so navezanost na mamó in življenje v samostojnost ter neučakanost, ker so se bratci in sestrica odselili k novim lastnikom. Prav z mamó sta se pogovarjala o poklicu

oziroma dejavnosti, ki bi bila najbolj primerna zanj. Po daljšem obotavljanju in preudarjanju je končno soglašala, da bi si, ker je malo čudaški, lahko izbral še kakšen bolj neumen poklic, kot je bilo pisateljevanje. Izrazila je bojazen, da bo v tem primeru brez denarja in bo ona morala vedno skrbeti zanj.

Tako je začel pisati in prispel na vzhodje stopnic, ki peljejo na Parnas. Nekako mu ni šlo, in še to, kar je napisal, ljudje niso brali. Navdih je pričakoval zunaj, zato je začel hoditi na sprehode v naravo. Godilo mu je in se je navdušil za popotovanje okoli sveta, toda zataknilo se je glede sponzorjev, ki ga niso bili pripravljene finančno podpreti. Tudi ta nenaklonjenost ni strla njegove genialnosti. Brez pomišljanja se je zaljubil v sosedovo psičko, in ker ga ni sprejela za svojega zaročenca, je uteho našel v pisanju dnevnika, ki ga je skrival pred radovedneži in zavistneži in vsakič drugje zakopal. Pa se je zgodilo, da so ga nepoklicani izbrskali in potem so se v nemale žolčne razprave in v prerekanje so se vpletli znanstveniki iz sosednjih dežel. Tiskali so knjige in pošiljali dokument v proučitev svetovnim strokovnjakom, ki so ugibali, ali je pred njimi pričevanje nezemeljske civilizacije ali prva risba jamskega človeka. Nazadnje so le odkrili, da je bil dnevnik napisan na radeškem papirju, kar so znanstveniki zatišali, ga zaklenili na Akademiji in za obrambo zaposlili novega strokovnjaka.

Presenečenj je bilo na pretek, največje pa je sledilo, ko je edini pišoči pes na svetu navezal že kar prijateljske stike z mačkom ali mačko in bil deležen prezirljivih opazk od psov iz ulice.

Dogodivščine se stopnjujejo in po mnogih peripetijah pes pisatelj ostane brez ljubljene mačkice, preživlja hude trenutke, vendar ne obupa in gre z dvignjenimi uhlji novim dogodkom naproti.

Zgodba je vseskozi razgibana, polna nepričakovanih in presenetljivih obratov, s prizori, ki razvedrijo in vsakomur privabijo nasmeh na usta in ožarijo pogled, da bi pritrdil pisateljevemu spoznanju: – Bolj ko si sposoben in večji ljubimec ko si, bolj greš ljudem v nos.

SANDI SITAR: Z VOZILI SKOZI ČAS

Pričujoča knjiga ni usmerjena na eno samo področje, poimenovano promet, seže mnogo širše in zajame človeštvo na samem začetku bivanja na zemlji z opisom razmer in delovanja. Tako omogoči odkrivati življenje prednikov v davnini, na manjših prostorih, ki so zadoščali potrebam majhnih skupin, poznavalcem preteklosti pa obnovi in utrdi nekdanje v šoli pridobljeno znanje. Ponujeno poljudnoznanstveno berivo odkriva vse tiste vrednote človeka, ko je prvotno preseljevanje iz kraja v kraj na nove površine opustil in se ustalil na enem mestu zaradi obdelovanja zemlje. Iz nomada je postal poljedelec, kar je bistveno spremenilo osnovne preživetvene potrebe, oboje pa je vplivalo na oblikovanje človeške zgodovine.

Razmah predmetne proizvodnje je zahteval v mirnih obdobjih in v vojnah – ki so jih pogosto za to tudi bojevali – zajemanje virov iz večje oddaljenosti in trženje s presežki na širšem območju. S strojno proizvodnjo se je proces stopnjeval do eksponentne rasti – tudi v prometu.

Vse ločnice velikih zgodovinskih obdobij se ujemajo z velikimi dogodki v prometu. Stari vek od srednjega razmejuje veliko preseljevanje, novi vek štejemmo od Kolumbovega priplutja v Ameriko. Industrijska revolucija se je – enako kot v proizvodnji – tudi v prometu začela z uvajanjem pogonskih strojev. Najnovejše

obdobje je mogoče šteti od pojavov, kot so sprostitve atomske energije, množična uporaba elektronskih računalnikov in prodor v vesoljski prostor.

Avtor knjige je privržen mnenju, da je bila človeška težnja po zunajzemeljskem prostoru živa že v davnini, a je njeno uresničevanje omogočil šele tehnološki napredek, ki je predtem vplival na razvoj vseh temeljnih oblik zemeljskega prometa. Po funkcionalni izpopolnitvi hoje je človek razvil tehnične osnove kopnega prometa.

Napredek prometne tehnologije je šel v korak z razvojem tehnike na drugih področjih, predvsem v energetiki. Človeškim omejenim mišičnim sposobnostim so najprej pomagale zmogljivejše živalske možnosti, vztrajnost, hitrost. Prastari so tudi začetki prometnega vpreganja sil iz nežive narave, npr. izrabe strmin, tekočih voda, vetra. Ko so se naravnim možnostim pridružile izumljene, se je v zadnjem četrtočletju tudi v prometu zgodilo več kot v vsem prejšnjem času kulturne zgodovine človeštva.

Knjiga je premišljeno urejena po načelu kronološkosti, upošteva človeške potrebe, točneje pripomočke za izboljšanje vsakršnih položajev, povezanih z gibanjem v naravi in ponazorjenih s slikovnimi posnetki, risbami in grafikoni, skicami, simboli. Torej je zgodovina prometne tehnike predvsem pričevanje o razvoju pomoči človekovim biološko omejenim gibalnim možnostim. Nalogo prometnih naprav je razumeti kot krepitev mišic. Temu je bilo namenjeno izumljanje naprave za lajšanje hoje, še posebej pri napornem vzponu v gore. Tako stare kot smuči so nedvomno tudi sani, prva naprava, ki jo je mogoče imenovati brezkolesno vozilo. Prometna uporabnost sani za osebni prevoz in transport tovorov se je zlasti povečala potem, ko so začeli vanje vpregati živali.

Konje so udomačila azijska in vzhodnoevropska nomadska ljudstva v 4. tisočletju starega štetja, v 3. tisočletju so jih začeli vpregati v vozove, v 2. tisočletju pa so vzgojili močne živali, ki jih je bilo mogoče jahati. – Kočija – poimenovanje tega vozila prihaja iz Madžarske, je nastala z različnimi pobudami. Z originalno madžarsko kočijo se je peljal v Rusijo Žiga Herberstein (1486–1566), plemič iz Vipave in diplomat na dvoru cesarjev Maksimiljana I. in Karla V. Za tedanje čase je bila izredna povprečna hitrost okoli 25 km na uro.

Poštni vozovi so v drugi polovici 16. stoletja prevažali tudi potnike. Najpomembnejša tedenska povezava v naših krajih je potekala od Dunaja prek Gradca, Ljubljane in Trsta do Benetk. – Vrh in zaton vprežnih vozil je bilo 19. stoletje.

Starejši od vozov na živalsko vleko so vozički na človeški mišični pogon: tako imenovana ciza na vzmeteh, kakršne so prav tedaj uvajali pri kočijah na Angleškem.

Razvoj železniškega prometa sega v drugo polovico 19. stoletja, avtomobilskega pa v 20. stoletje, kar je zelo skrčilo uporabo vprežne vleke na vseh dotedanjih področjih od delovne, prometne in vojaške uporabe in v nekoliko manjši meri na področju iger in rekreacije. Vprežna vozila, približno sorazmerna številu konj, so se dlje obdržala ali pa so še v rabi na manj razvitih območjih. V kmetijstvu so vprežne vozove opremili z avtomobilskimi kolesi in zavorami ter prilagodili traktorski vleki.

Prvo dvokolo na Slovenskem je ugotovljeno v letu 1869, sicer pa se je dvokolo pojavilo v zadnjem desetletju 18. stoletja in so jih izdelovali v razvedrilne namene v podobi živali na kolesih. Pomembna novost v razvoju dvokolesa je bila namestitve pogonskih pedal na os sprednjega kolesa. Z eksplozijskimi, parnimi in električnimi motornimi kolesi so poskušali od srede 19. stoletja.

Prvi štirikolesnik je nastal z vgraditvijo eksplozijskega motorja v kočijo leta 1886, vzporedno z avtomobili pa so se naprej razvijali tudi motocikli. Na prvi avtomobilski dirki v letu 1894 med Parizom in Rouenom sta sodelovali sto dve vozili.

Motorno kolo je v svojem razvoju v prvi tretjini 20. stoletja doseglo tehnološko in oblikovno spopolnitev, ki z glavnimi črtami še dandanes opredeljuje ta vozila v njihovi klasični izvedbi. V Sloveniji so začeli graditi prvo tovarno motorjev leta 1955 v Kopru. Do 1959. leta so popolnoma osvojili proizvodnjo mopeda colibri, licenčno pa so izdelovali tudi motorje Puch. Tomos je odigral pionirsko vlogo v motorističnem dirkalnem športu, saj so prav na cestnohitrostnih dirkah v Portorožu leta 1959 prvič na svetu uvedli kategorijo 50 ccm. Po absolutni prevladi evropskih in deloma ameriških motornih koles so osvajala v drugi polovici 20. stoletja dirkališča in ceste tovrstna japonska vozila.

Izumitelj ladijskega vijaka, Josef Ressel, je zasnoval cestno vozilo, za katero je sam skonstruiral zanesljiv parni stroj z dvema kotloma, cilindrom in dimnikom.

Poleg Daimlerja si je pridobil sloves začetnika modernega avtomobilizma njegov rojak Karl Benz. – Prvi avtomobil z imenom Mercedes nosi letnico 1901. Avtomobil Piccolo iz leta 1906 pa je najstarejši ohranjeni avtomobil v Sloveniji.

Konstruktor letal in smuških skakalnic-letalnic Stanko Bloudek je leta 1936 na osnovi nemškega DKW izdelal prvi slovenski avtomobil Triglav.

V tirni tehnologiji so vodilne države razvile moderne in zelo hitre železniške sestave. Enako velja za vodne drsalce, toplozračne balone, zrakoplove, letalne naprave, brezmotorna letala, vesoljska vozila idr.

JANJA ŽITNIK; POGOVORI O LOUISU ADAMIČU

Študija omogoča spoznati našega rojaka, pisatelja LOUISA ADAMIČA, v času nastajanja njegovega zadnjega dela OREL IN KORENINE. Avtorica se je odločila v svoje raziskave pritegniti živo pričevanje sodelavcev in sorodnikov tega naši tedanji državi Jugoslaviji naklonjenega domoljuba in vsestranskega prijatelja, in to v usodnem informbirojevskem obdobju pomembne preskušnje obstojnosti, trdnosti in uveljavitve v mednarodnem svetu.

Janja Žitnik je za intervjuvance izbrala najboljše poznavalce, ki so imeli neposredne stike z Adamičem, bodisi na njegovem domovanju v Ameriki ali med njegovim obiskom v Jugoslaviji. Semkaj je prispel, da bi se поблиže seznanil z občutnimi družbenopolitičnimi in upravnimi spremembami v samih vrhovih vladajočih in še posebej na srečanjih z ljudmi, ki so to družbo sestavljali.

Intervjuji so nastali v sklopu magistrskega dela J. Žitnik: GENEZA ADAMIČEVE KNJIGE OREL IN KORENINE: ANALIZA KONČNE REDAKCIJE (1988) in njene doktorske disertacije: ZADNJE OBDOBJE ADAMIČEVEGA LITERARNEGA USTVARJANJA (1991). Obe temi sta bili v letih 1986–91 vključeni v raziskovalni program Inštituta za slovensko izseljenstvo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Leta 1992 je pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti izšla prva monografija Žitnikove z naslovom LOUIS ADAMIČ IN SODOBNIKI: 1948–1951. Delo temelji na pisateljevi korespondenci in odlomkih o Adamiču v avtobiografijah njegovih sodobnikov, povzema pa tudi podatke iz pričujočih intervjujev. Ker je večina zanimivih podatkov iz teh pogovorov ostala neobjavljena, so nekateri od intervjuvancev izrazili željo, da se objavijo celotni intervjuji. Pričevanja Adamičevih sodobnikov namreč predstavljajo izviren dokument o njihovem sodelovanju pri nastajanju knjige Orel in korenine, ki je v ZDA in takratni Jugoslaviji sprožila skrajno profilslovne odmeve, pa tudi o problematičnem času, v katerem je to delo nastajalo.

L. Adamič se je rodil leta 1898 v premožni kmečki družini v vasi Blato pri

Grosupljem. Že pri petnajstih letih se je kljub obotavljanju staršev odločil za odhod v Ameriko, kjer je opravljal različna najtežja dela, se pozneje zaposlil kot novinar, veliko bral, se izpopolnjeval v jeziku in začel prevajati krajše stvaritve iz slovenske književnosti in se končno posvetil pisateljevanju.

Prvič je obiskal domovino v letih 1932–33 in na osnovi doživetij objavil svoje najuspešnejše delo *VRNITEV V RODNI KRAJ*. Leta 1949 je drugič obiskal rojstno deželo, jo med osemmesečnim bivanjem prepotoval po dolgem in počez, zapiske o vtisih s številnih srečanj pa je uporabil za knjigo *Orel in korenine*. Izšla je maja 1952 v New Yorku, pri nas pa zaradi nesmiselne trditve iz Beograda kar osemnajst let ni mogla iziti. Ko jo je leta 1970 Državna založba Slovenije končno ponudila slovenskim bralcem v prevodu Mire Mihelič, so naši kritiki o njej zapisali najboljše mnenje.

V pričujoči knjigi so zbrana pričevanja in pogledi na Louisa Adamiča teh, ki se nikoli niso vdali pritiskom beograjskega dogmatizma.

Vladimir Dedijer je v intervjuju na vprašanje, kaj meni o Adamiču oziroma o njegovem odnosu do Jugoslavije po letu 1949 dejal, da naša zgodovinska znanost in književna zgodovina označujeta Adamiča v prvi vrsti kot človeka, ki je med vojno ogromno napravil za OF, po vojni pa sodeloval v boju proti stalinizmu, zaradi česar je tudi izgubil življenje (umrl je v nerazjasnenih okoliščinah 4. 9. 1951). Intuitivno je občutil problem malih narodov v vsem svetu, vključno s slovenskim narodom in drugimi narodi v Jugoslaviji. Mislim, je dejal Dedijer, da je v tem njegova poglavitna moč. On je človek, ki ga ni vodila nobena vnaprej uveljavljena teorija ali dogma. Njegovo spoznanje o nujnosti krepitve identitete majhnih narodov izvira iz njegovih življenjskih izkušenj, iz njegovega boja. Kot mlad priseljenc se je s strahovitimi naporji prebil v ameriški družbi in se uvrstil med najbolj znane ameriške pisatelje, vendar ni nikoli pozabil svojih težkih začetkov. To se še posebno kaže v njegovih prvih romanih in pripovedih. On je udaril po etatizmu, po močni državi, zlasti v ZDA, hkrati pa se je boril za pravice majhnih narodov v ZDA.

Viljem Jager (družbenopolitični delavec; bil je med ustanovitelji Tanjuga in načelnik Oddelka za zunanjepolitično dokumentacijo na Uradu za informacije vlade FLRJ) o zbiranju gradiva za Adamiča v vsem času njegovega bivanja v Jugoslaviji: – Torej, to je šlo postopoma. Jaz nisem dobil spiska posameznih tem, temveč mi jih je Adamič sproti dajal – ali pa seveda Vlado (*Dedijer, op. p.*). Moral sem zbrati to in to na to in to temo. Potem smo šli po normalni poti. Najprej smo zbirali, potem smo prevedli v srbohrvaščino, potem smo dali Vladu, potem je pa Vlado dal Adamiču. Spominjam se, da mi je nekoč, ko je pisal o partizanščini – on ni hotel poročati o raznih divizijah in podobno – rekel: Najdite mi kakšne konkretne partizanske ocvirke. Prav to je iskal. To pomeni, da je želel knjigo še metodološko tako zastaviti, da ne bi izzvenela strogo partijsko, temveč jo je hotel že vnaprej počlovečiti.

Josip Vidmar o srečanjih z Adamičem: – Zdaj, kar se tiče njegovega pisateljstva, moram seveda reči, da so tudi vse njegove knjige, ki govore o naši revoluciji, nekoliko amerikanizirane. Da bi bile bolj interesantne za Ameriko, jih je pač malo po svoje prikrojil, tudi konkretna dejstva... On našega osvobodilnega boja ni odklanjal, ni obsojal in je imel namen iti tudi v Sovjetsko zvezo, da bi se sam prepričal, kako in kaj. Mislim pa, da ni dobil potnega lista, vizuma. No, v svojih knjigah je konkretno opisoval naše ljudi, izmed Slovencev tiste, ki jih je najbolj od blizu poznal...

Josip Vidmar je v intervjuju o Adamičevem prispevku v NOB in njegovi pomoči povojni Jugoslaviji menil, da nam je zelo koristil v Ameriki, če je bil tako

blizu Trumana in teh ljudi, ki so mu tudi verjeli. On je bil namreč človek, ki je vzbujal zaupanje. Bil je tako naraven in neposreden, da mu je vsak verjel, da govori iz srca in iz prepričanja.

Stane Kolman je bil z L. Adamičem v stiku kot osebni tajnik Edvarda Kardelja v maju in juniju 1949, ko je Adamič prispel v Beograd in je prvič obiskal Kardelja. Takrat je bil tudi on navzoč in še pozneje ves čas, ko so z gostom potovali po Jugoslaviji. Po njegovem je prevladalo veliko zanimanje za to, da bi Adamič nekaj napisal o Jugoslaviji.

Štefan Urbanc je bil ob obisku Louisa Adamiča tržiški župan in direktor tržiških tovarn Peko, Runo in Trio. Pisatelj je nanj napravil izredno močan vtis človeka, ki ga je resnično zanimalo prav vse o graditvi naše domovine. Bil je resnicoljuben in ni maral slišati samo hvale, ampak tudi o vseh težavah.

Stane Valentinčič (bivši oficir JLA, redni profesor za veterino) se je z L. Adamičem srečal ob njegovem prvem obisku v Sloveniji leta 1932 in nato ob drugem obisku leta 1949. Ima tudi ohranjeno korespondenco tja do leta 1950, ko sta si dopisovala glede tistega poglavja v knjigi, ki ga je Adamič imenoval 7. poglavje.

Tine Kurent (arhitekt, do upokojitve redni profesor na FAGG v Ljubljani, predaval je na številnih tujih univerzah in je član različnih mednarodnih znanstvenih organizacij) je nečak Louisa Adamiča. Z njim se je vedno dobro razumel, bil je duša vsake družbe, neposreden in vesel, odprtega značaja, povsod priljubljen.

Spoštljivo mnenje o Louisu Adamiču so izrekli tudi intervjuvanci: *Marija Vilfan* (novinarka, urednica, kulturna in družbenopolitična delavka), *Ivan Bratko* (pisatelj, publicist, družbenopolitični delavec), *Vera Bebler* (igralka, kulturna delavka), *Nada Zore* (družbenopolitična delavka) in *Jože Smole* (veleposlanik, urednik, družbenopolitični delavec).